

Jk heb de editie Van Es (herdruk 1976) gebruikt. (dit i.v.m. de versregels)

De schoonheid van de roman van Walewein

Het geluk wil dat een van de internationaal fraaiste voorbeelden van dit proces van Middelnederlandse makelij is. Het is het Arthurverhaal dat in de buitenwereld – mede dankzij Couperus, die een vrije navertelling maakte onder deze titel – bekend staat als *Walewein en het zwevende schaakbord*, NB Couperus' boek heet alleen maar *Het zwevende schaakbord* en onder medioneerlandici – korter, maar ook bleker – als de (*Roman van*) *Walewein*. Het verhaal vertelt hoe koning Arthur weer eens hofdag houdt, waarbij het hoge gezelschap tot zijn verbijstering een prachtig schaakbord door het venster van de grote zaal naar binnen ziet zweven. Het bord strijkt neer, en lijkt te wachten op de liefhebber die de ivoren stukken, gul met edelstenen bezet, gaat verplaatsen over de met goud en zilver ingelegde velden vs. 55-58: **de stapple zijn de pootjes van het bord, de spanghe is de rand (zie MNW sv spanghe); het bord zelve (dus niet de stukken) is van ivoor bezet met edelstenen** – totdat het weer het venster uitzweeft. Natuurlijk wil koning Arthur het bezitten, en hij roept zijn ridders op er achteraan te gaan. Daarvoor schrikken de Tafelronderidders terug, zelfs als de koning zover gaat zijn *halve **hele** (vs. 74: **al mijn lant**) rijk en troonopvolging als premie uit te loven zwijgen allen; tot de blamage het Walewein te gortig wordt, en hij de taak aanvaardt. Hij verlaat kasteel Carlioen, achtervolgt het zwevende schaakspel dat voor hem uitzweeft en belandt daarbij al snel in een reeks avonturen waaruit hij slechts met de grootste moeite het vege lijf weet te redden.

Onderweg overnacht Walewein op een fraai kasteel, waar de gastheer, koning Wonder, juist met zijn zoon een partij schaak speelt – op het begeerde wonderbord natuurlijk. Koning Wonder blijkt bereid het schaakbord aan zijn gast over te doen, op voorwaarde dat deze voor hem het zogenaamde zwaard met de twee ringen bemachtigt, een toverzwaard dat zich bevindt bij koning Amoraen in diens burcht Ravenstene. Weer trekt Walewein erop uit, en weer doorstaat hij onderweg een reeks beproevingen, om in de burcht van Amoraen behouden aan te komen. Deze wil het zwaard wel afstaan; mits tenminste Walewein als tegenprestatie de schone Ysabele, dochter van koning Assentijn uit het verre Indië wil halen, op wie de koning Amoraen al sinds jaar en dag verliefd is/een oogje heeft. Ook deze opdracht brengt Walewein na veel ontberingen, tot een goed einde. Een uiterst penibel parket dreigt, want in de gevangenschap die Walewein en Ysabele onderweg hebben moeten ondergaan zijn de twee hevig verliefd geworden, Maar bij aankomst in de burcht van Amoraen blijkt de oude koning juist de geest te hebben gegeven, wat een delicaat delimma scheelt. Zijn zoon schenkt Walewein het zwaard met de twee ringen om niet mee **dat staat er niet met zoveel woorden, maar het zal natuurlijk wel**. Bij koning Wonder wordt dit ingeruild voor het zwevende schaakbord, en Walewein keert met het object van zijn queeste, plus een pracht van een geliefde, glorieus terug naar Arturs hof

In het grondpatroon voor deze Arturroman herkennen we het schema van een sprookje, zoals al in 1894 door de Engelsman W.P. Ker werd gesignaleerd en door de markante keltologe en neerlandica Maartje Draak in haar proefschrift (1936) is uitgediept. Het sprookje komt in vele variaties en evenzoveel taalgebieden voor, en is bij ons het best bekend als “De gouden vogel” uit de *Kinder und Hausmärchen* van de gebroeders Grimm. Een vader heeft drie zoons, die hij uitzendt om een gouden vogel te bemachtigen. De twee oudsten verzaken hun taak in de kroeg, maar de jongste houdt vol. Hij weet de gouden vogel te traceren, en kan die verkrijgen mits hij een gouden paard bemachtigt. Dit lukt alleen in ruil voor een prinses. Ook die bemachtigt de jonge held, maar in plaats van haar en het gouden paard in te leveren maakt hij zich

Frits, is vers 11.141 niet raar? (Ons orcont die walsche tale)?

slim met beide uit de voeten, en weet ook nog de gouden vogel te verschalken. Triomferend keert hij terug naar huis.

Van dit sprookje is, zoals altijd in dit genre, geen middeleeuwse optekening bekend. De vroegste dateren uit de volksmond van de 18de eeuw. Toch kan elke gedachte als zou de Arthurroman voor het sprookje model hebben gestaan in plaats van andersom, beslist van de hand worden gewezen. Niet alleen zou het lijnrecht tegen de literaire evolutiewetten indruisen als een verhaal met een wereldberoemde held zou worden omgewerkt tot een met een anoniemus, maar ook is in de *Walewein* soms al te zichtbaar hoezeer de roman put uit de sprookjesstof. Dat blijkt het duidelijkste uit een markant personage dat totnutoe ongenoemd bleef, maar dat op de queeste een rol speelt als Waleweins secondant: de sprekende vos Roges. Hij is eigenlijk een prins, die door de vloek van een boosaardige stiefmoeder die hij afwees als geliefde, tot een vos is omgetoverd. In het sprookje speelt de dierhelper een hoofdrol; hij is de steun en toeverlaat en eigenlijk de verklaring hoe de held zijn doel bereikt. Hij helpt, geeft advies, verzint uitvluchten in penibele situaties – in zekere zin is hij de hoofdfiguur, en de voornaamste verdienste van de held is dat hij zijn steun en vriendschap waardig blijkt. Bij het happy end zal de vos als dank voor zijn verdiensten zijn menselijke gedaante terugkrijgen.

In de Arthurroman ging het vanzelfsprekend niet aan de grote Walewein afhankelijk maken van een betoverde vos. Vandaar dat Roges' rol nogal gereduceerd is. Voor delen huppelt hij maar zo'n beetje mee naast Walewein op diens sublieme strijdros Gringalet. Wel levert hij welkome hulp door Walewein een keer de weg te wijzen in een onderaardse gang, en hem wakker te maken als er gevaar dreigt **hij vecht ook mee door te bijten etc.** Maar ook los van Roges schemert de grondkleur van het sprookje volop door in het arthuriaans vernis. Het harmonische slot van het sprookje vraagt vanzelfsprekend om een huwelijk tussen de held en de prinses die hij en route heeft opgedaan. Maar nu die held geen eenmalige figuur is, maar de welbekende Walewein, de Arthurridder die in nog veel meer Arthurromans optreedt en tot de vaste cast van Arthurs hof behoort als 's konings steunpilaar en de "most eligible bachelor" van heel de Tafelronde, zou zo'n huwelijk onherroepelijk botsen met tal van andere Arthurromans, waarin dezelfde Walewein geregeld amourettes opdoet. Daarom moet de Middelnederlandse dichter zich aan het slot in bochten wringen om een huwelijk tussen Walewein en Ysabele onbestemd te laten.

Ook aan het begin van het verhaal schemert wellicht het sprookje door de kieren van het handelingsverloop. Zo is het in de Arthuriaanse traditie, met zijn hoge ethiek van ridderdiensten aan en voor de koning, bijzonder vreemd dat Arthur zelfs zijn halve **hele** koninkrijk moet uitloven om de Tafelronderidders achter het schaakbord aan te krijgen. Doorgaans is zijn wens voor hen een bevel; de buitensporige beloning lijkt een typisch sprookjeselement, waarmee steevast de kleine held zijn grote slag voor het leven slaat. Die held is in het sprookje bovendien – zie ook de versie Grimm – steevast de underdog: de jongste broer bijvoorbeeld, de ogenschijnlijk kansloze die met de eer gaat strijken, tot ieders verbazing, en voldoening van (speciaal de jonge, ook zo vaak geringgeschatte) lezer. Nu in de Arthurroman Walewein zelf de opdracht op zich neemt, is er wat dat betreft aan spanning ingeleverd, maar dit wordt ruimschoots gecompenseerd door hem, vooral in nevenepisodes, als superieure ridder te laten excelleren. Aan sprookje is dus wel het verhaalkundige stramien ontleend, dat men op zijn manchet kan schrijven. Dat is hier echter uitgewalst tot een verhaal van meer dan 11.000 verzen, exceptioneel lang voor een episodische Aroman. Dat illustreert het al: het ging allemaal om de uitwerking; en de zogenaamde nevenepisodes onderweg tijdens de estafette heen en terug –

schaakbord>zwaard>prinses, en vice versa - zijn nog meer dan deze hoofdmomenten dragers van de zin en kracht van het verhaal.

In deze nevenepisoden toont Walewein zich de voorbeeldige ridder die hij in de Middelnederlandse traditie bij uitstek is. Niet alleen tomeloos moedig en ijzersterk in overwinnen monsters en schurken, maar ook wellevend, en met volle aandacht voor hoofse ceremoniën zoals begroeting, een galant gesprek en handen wassen voor en na de maaltijd. De *Walewein* lijkt wel de eerste tekst in de Nederlandse literatuur die onze ideaaltypische preoccupatie met kuisen vertoont: tot tien keer toe **ik tel er nog meer: vs. 45, (vs. 991 is niet echt direct voor de maaltijd, toch? of misschien toch wel) 1103, 1130, 2548, 3108, 3132, 4608, 6740, 7205, 8790 ev, 10.279** vermeldt de tekst het handen wassen rond de maaltijd, en onderweg wast Walewein geregeld zijn gezicht, zijn ogen of zijn hals. Maar meer nog dan een propere is Walewein een edelmoedige held. Doorlopend toont hij wat een ridder hoort te zijn: dankzij zijn kracht een steunpilaar voor zwakken en verdrukten. *1B: completere opsomming van edelmoedige daden zoals de volgende. **Edelmoedige daden: vs. 1235 (weigert tegen Wonder te vechten om het schaakbord); vs. 8111 (weigert te vluchten door de geheime gang zonder Ysabele – niet zo'n sterk voorbeeld); vs. 8545 ev (wil de ridder die niet teruggroet niet afstraffen als menich soude doen); vs. 8656 (moordt niet terwijl daar toch alle gelegenheid voor is, maar laat tegenstander weer op paard plaatsnemen); vs. 9990 (gaat niet in op advies Ysabele de zwarte ridder te doden (die later Ector blijkt te zijn... Wal had zich al verbaasd over zijn moed en kracht), maar geneest hem, wil niet herkend worden); vs. 10.850 (laat hertog in leven na belegering)** Zo leent hij zelfs zijn dierbare paard Gringalet uit als ***** leent uit aan een knaap die op weg is naar het hof van Arthur om tot ridder te worden geslagen vóór hij een kamp mag vechten, maar die door een slechte tolridder van zijn paard en wapens is beroofd**, en bevrijdt hij een maagd uit handen van haar gewelddadige *vriend **niet echt haar vriend; schaker? belager? ontvoerder?**, maar is ook weer nobel genoeg om deze, als hij stervende is, met uiterste zorgvuldigheid de zogenaamde lekenbiecht af te nemen zodat hij God schuldeloos tegemoet kan treden/voor Gods aangezicht/brandschoon/schoon gewetn naar gene zijde kan **hij zorgt er ook nog voor dat hij begraven wordt**. Ook bant hij onderweg als ware exorcist demonen uit, en springt hij in als arts. En in plaats van zich, zoals de boerenslimme parvenu die held is van het sprookje alle schatten naar zich toe te trekken, levert de gentleman Walewein het schaakbord en het zwaard met de twee ringen volgens afspraak af; behalve Ysabele dan, omtrent wie hem evenwel elke twijfelachtige Brautwerbung a la Tristan wordt bespaard doordat uitgerekend de vorst die haar begeert tijdig de geest geeft. En volkomen anders dan de sprookjesheld, die zijn prinses als premie incasseert, toont de roman hoe Walewein ook een volmaakte minnaar is, gevoelig [tot in bedscène toe, of hoort die eerder tot de burleske?] Hij is de ideale schoonzoon, knap en dapper, nobel en liefdevol ineen, en ook nog eens een vrome ridder. De adellijke ouders in de middeleeuwse Lage Landen die jongens naar Walewein vernoemden – de zijne is veruit de meest verleende Arthurnaam; in Frankrijk is het Tristan – ze wisten wel wie ze als schutspatroun aanwierven voor hun zontjes.

Toch is de Arthurroman als spiegel van voorbeeldige hoofsheid en ridderschap niet het hele verhaal, en zeker niet in het geval van de *Roman van Walewein*. Al weer zijn het vooral de uitgesponnen nevenepisodes die hier richtinggevend werken. Conform de Arthuriaanse conventie voert Waleweins queeste hem naar een Andere Wereld, die aan normale stervelingen vooral vrees inboezemt maar voor de held een opdracht,

uitdaging en eigenlijk zelfs uitverkiezing inhoudt. In de *Walewein* is deze andere wereld echter wel bijzonder demonisch, en ronduit infernaal, zowel qua locaties als qua populatie. *vbb vs. 4840 ev: **duvels die doden wegvoeren; vs. 5840 ev: de vagevuurrivier met de zwarte en witte vogels; vs. 8366 ev: de geest van de dode rode ridder die Wal en Ysabele bevrijdt??** Om dit sadistisch universum baas te worden moet Walewein navenant extreme middelen mobiliseren. Daarbij valt op dat het geweld dat hij aanwendt voor de begrippen van het genre nogal excessief is en vaker tot de dood van tegenstanders leidt dan passend is in Arthuriaanse setting, waar ridders en publiek doorgaans de voorkeur lijken te geven aan het model van hoofse overgave en grootmoedige genade. Als in de *Roman van Walewein* een tolridder de titelheld een heffing vordert krachtens de zeden van het land waar hij doorheen rijdt, trekt Walewein meteen zijn zwaard klieft de man zijn helm en neusbescherming. Het zwaard dringt door tot in 's mans tanden; *Doe trac hijt uut met beden handen, ende hi seide "Neimt ende ontfaet **ontfanct** jou ghelt!"*. Vervolgens rijdt Walewein voor een enorme strafexpeditie naar het naburige kasteel van de tolridder, waar hij de poortwachter het hoofd afslaat en iedereen om zeep brengt die hij maar kan vinden:

Doe ghinc hi up ende drouch zijn zwaert
 Al bloot ghtrect in die hant.
 Wat so hi daer binnen vant
 Binnen den castele ende in die zale
 Dat moester **moeste** sterven altermale.
 Si vloen in cameren ende daer buten;
 Dat ne mochte hem niet besluten: **ik zou deze : weglaten**
 Hine haletse ute ende slouchse doot.
 Daer ne bleef no clene no groot,
 Hine rovetse alle van den live.

Natuurlijk: de wereld kan dit tolkasteel als kiespijn missen, gebrandmerkt als het is wegens zijn *herde fellen zeden gedurende menighen dach*. **dit lijkt zo gepresenteerd op een letterlijk citaat maar is in deze vorm niet terug te vinden (vs. 1559)** Maar of het afslachten van jong en oud nu wel proportioneel geweld is van koning Arthurs eerste man als antwoord op knevelarij? Ook verderop in het verhaal doodt en onthoofdt Walewein dat het een aard heeft. Een zwarte ridder krijgt een klap die *so onsochte* is dat hem *wel na die erssene in die **de** kele gevallen wuren*. Een *felle rudder* krijgt een zodanige maai *dat hi hem rovede boven den oren van den hovede; beneden den oren bleeft opten buuc*. Een van de belagers van een jonkvrouw gaat in één klap ook fysiek hemelen: *Walewein hevet tswaert verheven: hi slouchem thovet of dat vlooch*. In een belegeringsoorlog steekt Walewein menige lans *duer die lichame al bloet, daert ghedaermte na woet*; ook wordt daar menigeen door de buik gestoken, zodat *die ponjoene ute quam **quamen** ten achtersten artsoene; en menich veldire van den orsse dat hem die herssene in die kele liepen*. **ook een lekkere is: 10.524: Hi baet sijn swaert in herssen bloet en heel fraai vind ik: ... dedi hem daer, sonder lieghen / Sijn hoeft .ij. screden verre of vliegen: (maar nog mooier het vervolg:) Die lichame viel ter aerde doot; / Die ziele voer daer God gheboet (8709 ev).**

Walewein blijkt dus *The Great Gatsby*, *Rudolf Valentino* en *Rambo* ineen. Maar de sterkste filmische gelijkenis dringt zich toch op met *James Bond*. Dit mede vanwege de ook daar heersende esthetica dat het niet de macro-spanning is die het verhaal draagt – onze held zal heus wel slagen, voor de zoveelste keer de dank namens de majesteit plus een beeldschone dame oogstend – maar alles aankomt op de

uitwerking per episode. De scènes zijn bij Walewein én Bond gul gestoffeerd met luxe, gadgets, spektakel en exotica: in de *Romein van Walewein* bijvoorbeeld de gouden wonderboom in Endi met zijn holle takken waaraan gouden belletjes als **ze hangen eigenlijk aan de bladeren** bladeren hangen en waarop gouden vogeltjes zitten. De takken zijn als blaasbalgen; en in de stam zit een *duwiere*, een toegangspoortje, waardoor 16 mannen in de boom kunnen die de takken aanblazen. Door de luchtstroom gana de vogels zingen en de belletjes klingelen – een zoetgevooid geluid dat heel de dag eenieder bij de boom verkwikt. en *iets anders technologisch, beste het toverzwaard of Gringalet (Waleweins Aston Martin) als magisch heldenattribuut. **het wonderbed met de zingende engelen (ook door lucht of zo aangeblazen door een condute dat Wonder onder in het kasteel heeft laten maken (vs. 870 ev) niet zo technologisch: de bron die verjongt (3586); Waleweins ring met de genezende steen (10.022)**

Niet alleen de confrontatie met het wonder verloopt langs lijnen die opzichtig irrealistisch zijn; ook de spiraal van uitdaging en reactie maakt vaak eerder een burleske dan een bloedstollende indruk. Sensatie schijnt hier ruim te prevaleren boven spanning, en om het werkelijkheidsgehalte van de handeling lijkt de tekst zich niet in het minst te bekreunen. Want zeker een middeleeuws publiek dat goed was ingewijd in vechtkunst, kan toch nooit de scène serieus hebben genomen waarin Walewein eigenhandig zeshonderd **ik vind dit getal niet zo exact, maar het is een ingewikkeld verhaal misschien is ter afwisseling van aantallen leuk om te noemen de .xx. wagens vol lijken die uiteindelijk afgevoerd moeten worden (vs. 7664)** man te grazen neemt van een kasteel dat hem gastvrijheid weigert? Men zal eerder gelachen hebben om de wijze waarop de verteller deze onwerkelijke afdroogpartij in droogkomische termen afschildert als een carroussel van afgehouden ledematen: *Oec moesten siere laten dieren pant: sulc enen voet, sulc ene hant, sulc sinen aerm, sulc sijn die, sulc sijn been beneden den knie ende sulc dat hoeft van sinen buke...*

Zo gaat de tekst zich vaker te buiten aan de “Steigerung” van genrestukjes. Overdrijving lijkt een sleutelbeginsel van de poetica te zijn. Zeer merkbaar aan de getallen van Waleweins tegenstanders: in begin nog enkele draak (ofschoon al met vier jonkies), hier en daar een tweegevecht, maar allengs steil omhoog (lijkt wel of de tekst zichzelf wil overtreffen): op zeker moment tweehonderd tegenstanders, en als die mores zijn geleerd doemen er 800 **moet dit niet 1800 zijn? vs. 2427? nog getallen: de hertog belegert met 10.000 ridders het kasteel. Na de belegering: 300 doden bij “die van binnen” en 5000 aan de kant van de hertog op, maar evengoed daer nes niet een ontgaen sine bleven doot of ghevuen of mesmaect van diepen wonden.** Komiek botvieren niet alleen via de ontreddering (en erger) van tegenstanders, ook kolderieke kijk soms op Roges en Ysabele. soms tot het knotsgekke toe, zoals waar ***** wat bedoel je? heel fraai vind ik 9639 ev waar Wal, Ysa en vos bij een fontein uitrusten en waar Wal en Ysa elkaar heel graag nog meer hadden vertroeteld en verwend maar zich inhouden, om datsi niet en wilden dat die vos saghe haer jolijt (deze mag toch eigenlijk niet ontbreken!!)** **Zoiets doet men niet waar dieren bij zijn!!** Amusement, is het woord hier. Zo ook Roges, bij wie het spel tussen ridderlijke natuur/voorgeschiedenis en dierlijke gedaante soms op de rand van Monty Python komt (ik bijt je in je kniën...) tegenstanders die zodanig in verwarring gebracht door de eenling Walewein dat ze op elkaar gaan inhakken. En dan de schone Isabele, telkens royaal beschreven als een begeerlijk stuk die de wellust van allerlei passanten opwekt die Walewein dan weer van haar af moet slaan. Haar vader had het al zien aankomen, en meende haar te moeten beveiligen in een ondoordringbare vesting, omringd door twaalf muren, elk